

**Michael Paul GALLAGHER,
Gabriele PALASCIANO**

*Credere e non credere. La fragilità
della fede nel mondo di oggi*

– Bologna, 2017., 128 str.

Dijalog među kulturama ima snažan odjek na same subjekte dijaloga, kao i na sliku svijeta i ambijenta u kojem živimo te na jasnije i humanije odnose među ljudima. Ne samo dijalog među kulturama (kršćanstvo je kao *Weltanschauung* već kultura) nego i dijalog kršćana (Crkve) s onima koji ne vjeruju predstavlja eminentno misijsko poslanje Crkve i osobitu zadaću teologije.

Dijalog između vjere i nevjere, u najširem smislu, tema je knjige Michaela Paula Gallaghera i Gabriele Palasciana. Knjiga je plod Palascianova pohađanja predavanja, razgovara i susreta s tim eruditom, pronicljivim tumačem suvremene kulture, radosnim i studentima uvijek dostupnim, sada već pokojnim, irskim isusovcem. Profesora Gallaghera krasila je, nama se činilo spontana, iznimna pripremljenost za teme o kojima je govorio. Činilo se da iza njega stoji gotovo enciklopedijsko znanje i detaljno poznavanje sadržaja o kojem je govorio, a kojemu je uvijek pridodao i dubinsku analizu argumenata ne ostajući samo u području teologije, nego svraćajući često u njemu drago područje književnosti. Zbog toga i ne čudi što su mu, prema našem krajnje subjektivnom uvjerenju, dvije najdraže riječi bile imaginacija i drama. Njegova lakoća tumačenja i

jednostavnost izlaganja najsloženijih tema posebno je plijenila pozornost studenata. Takva lakoća i *plemenita jednostavnost* prenošenja poruke te analiza stvarnosti krase i njegove mnogobrojne knjige i članke.

Knjiga *Credere e non credere* donosi uvid u misao M. P. Gallaghera te je odličan doprinos analizi odnosa između kršćanstva i suvremene kulture. Možemo zajedno s Palascianom izdvojiti tri elementa Gallagherove misli. Prvi je epistemološki kojim je Gallagher osporavao redukciju stvarnosti na samo jednu dimenziju. Stvarnost je za njega višedimenzionalna i otvorena otkrivanju Boga u njoj. Drugi element jest antropološki, koji inzistira na tome da je za shvaćanje ateizma potrebno shvatiti antropološku i kulturnu krizu našega vremena. Treći element jest egzistencijalni u kojem Bog ne predstavlja filozofski problem nego sačinjava životno iskustvo. Vjerovati ne znači znati ili ne znati nešto o Bogu, nego je vjera egzistencijalni čin u kojem govori cijelo čovjekovo biće. Upravo na tim trima temeljima počiva sadržaj i metoda mišljenja ove knjige.

Knjiga je, nakon predgovora Nicolasa Steevsa i Palascianova uvoda, podijeljena u osam poglavlja. Svako je poglavlje u obliku dijaloga između Palascianovih pitanja i Gallagherovih odgovora. Prvo poglavlje bavi se fenomenom nevjerovanja i njegovim bitnim karakteristikama. Fenomen nevjerovanja ili ateizma treba promatrati i u pozitivnom smislu, tj. kao formu čišćenja ili pročišćavanja

vlastitoga vjerovanja i pripadanja Crkvi. Onkraj teoretskoga, praktičnoga i humanističkoga ateizma, taj irski teolog razlikuje ateizam tjeskobnih mislilaca te teološki i kulturni ateizam. U tom kontekstu treba pojasniti kako vjera nije neka rafinirana teorija o uzroku svemira jer je Bog Isusa Krista posve različit od toga. Vjera je ono što dodiruje čovjekovu egzistenciju i što ima moć preobrazbe. U tome, po uzoru na Newmana, Gallagher vidi i važnu ulogu imaginacije koja je ljudska sposobnost mogućega. Vjera ne razvija informativnu, nego performativnu dimenziju (15-32.).

O ateizmu je razlagao i Drugi vatikanski sabor. U tom kontekstu Gallagher vidi doprinos pastoralne konstitucije o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et spes* kroz tri točke: pozitivan pristup moderni, induktivna metoda i središnje mjesto za čovjeka, što je vodilo razvoju kršćanskoga humanizma. Golem doktrinarni iskorak Drugoga vatikanskoga sabora sastoji se u priznavanju mogućnosti spasenja onima koji ne vjeruju (LG 16 i AG 7). Taj dobar poznavatelj unutarnje strukture nastanka *Gaudium et spes* smatra da oblik ateizma u sadašnjem društvu ima dvije osobine: odsutnost zanimanja za Boga i manjak pozornosti za pitanja vezana uz problem Boga. Iznimno dobro, jednostavnim stilom, taj irski isusovac pokazuje kako se ateizam ne rađa spontano i prirodno, nego je fenomen koji je moguće objasniti povijesno, kulturno i psihološki. Ateizam je osobita reakcija na konkretnu situaciju. Takva vrsta ateizma oduzi-

ma čovjeku duboku stvarnost koja ga se tiče. Imaginacija je neizostavna kako bi se učinilo realnim ono što se ne vidi ili je odsutno. Naravno da se ne smije pomiješati imaginaciju s maštanjem koje ima negativne konotacije jer naznačuje ono što je irealno (33-53.).

Nakon razlaganja o kulturi, u njezinu troslojnom značenju, treće poglavlje bavi se odnosom suvremene kulture i kršćanske vjere. U odnosu vjere i kulture Gallagher se referira na analizu kulture koju donose William Lynch, John Francis Kavanaugh, Michael Warren i Jacques Ellul. U daljnjem koraku taj irski isusovac pojašnjava koncepte *premoderna*, *moderna* i *postmoderna*. Osobito je vrijedno pozornosti njegovo promišljanje o postmoderni koju vidi kao »postmodernu ulice« i »senzibilnost potrage«. Ta prva osobito je opasna jer šteti trima ljudskim dimenzijama koje imaju implikacije glede vjere u Boga, a to su imaginacija, memorija i društvena pripadnost. Prema Gallagherovu tumačenju imaginacija je ugrožena površnošću, memorija gubitkom veze s prošlošću, a društvena pripadnost gubitkom kulturnih i identitetskih referentnih točaka. Postmoderna, shvaćena kao senzibilnost potrage, jest ljudsko nastojanje da nadide neravnotežu moderne kako bi dospjela cjelovitosti duhovne svijesti. Naravno da postoji i pozitivno čitanje postmoderne, o čemu govore Benedikt XVI., David Tracy i mnogi drugi filozofi i teolozi (55-64.). Pitanje sekularizacije jest među onim pitanjima koja pogoduju nevjerova-

nju. Gallagher razlikuje kvalitativnu i kvantitativnu sekularizaciju. Potonja je više sociološki, dok je prva kulturni i duhovni fenomen. Sekularizacija ne implicira samo opadanje religiozne prisutnosti u javnoj sferi nego i simboličku promjenu senzibilnosti u čovjeku, čiji se rezultati mogu vidjeti u krizi kulture. U vremenu sekularizacije poteškoće se tiču ne toliko vjerovanja općenito koliko sposobnosti vjerovanja. Borba se dakle premjestila mnogo dublje. Našem autoru osobito je draga misao kanadskoga filozofa Charlesa Taylora, na koju se rado poziva u ovome poglavlju. S obzirom na pitanje vjere u sekularizaciji, taj irski isusovac drži da vjera treba inzistirati na vlastitom identitetu te odrediti granice koje joj jamče minimum zaštite. Jednako je važno za vjeru da otkrije teologiju jer je teologija povijesno kultura posredovanje vjere, a vjera je bez kulture nezrela. Upravo zanimanje za kulturu pomaže vjeri da se makne iz sakristije (65-78.).

Osobito je pronicljiva i jedinstvena Gallagherova interpretacija teologije ateizma, koju tumači polazeći od misli Karla Rahnera i Josepha Ratzingera. Inače, Gallaghiera krasi iznimna moć sinteze i jasnoće u toj sintezi, što se osobito vidi u analizi teoloških tema kod te dvojice teologa. U ovom kratkom osvrtu Gallagher govori o Rahnerovu pastoralnom i duhovnom približavanju čovjeku koji je žrtva sekularizirane kulture. U tome kontekstu elaborira se i Rahnerov način obrazlaganja univerzalne spasenjske volje. Postoje ljudi koji ne

mogu čuti *Riječ*, te tako ne poznaju Boga i Kristovo gospodstvo, ali ipak mogu biti spašeni snagom milosti. Prema Gallagherovoj interpretaciji riječ je o unutarnjoj milosti koja dolazi od Krista, a koju priopćava Duh Sveti koji svakomu dopušta prispjeti spasenju slobodnom suradnjom. Kao ljubitelj književnosti i teatra Gallagher govori o *teatru Duha Svetoga* koji djeluje od postanka svijeta. Svojom teologijom spasenja Rahner uzima u obzir one koji na praktičan način žive Božju odsutnost. Dakle bavi se istraživanjem življenog i praktičnog ateizma. Prema tom njemačkom teologu dvije su razine negacije Boga: kategorijalna ili eksplicitna i iskustvena ili implicitna. U tome kontekstu vrijedno je spomenuti i poznatu teoriju o anonimnim kršćanima koja počiva na Božjoj univerzalnoj spasenjskoj volji (1 Tim 2, 4). S doktrinarnoga gledišta sve je jasno, jedino je za neke diskutabilan način na koji Rahner obrazlaže tu Božju spasenjsku volju koja je sveprisutna u čovjekovu životu, a koju označava izrazom *nadnaravni egzistencijal*. Čovjek može posve slobodno, anonimnim i skrivenim djelom, izabrati slijediti Božju volju. Ratzingerov pak golem doprinos dijalogu s nevjernicima sastoji se, među ostalim, i u tome što ateizam promatra kao teološko i antropološko, a ne u prvom redu epistemološko i filozofsko pitanje. Tomu pitanju Ratzinger pristupa na egzistencijalnoj razini. Na toj razini moguće je pronaći i neke zajedničke točke koje dijele vjernici i nevjernici, npr. sumnju. Veliki Ratzingerov dopri-

nos sastoji se i u tome što je jasno razlikovao znanstveni i racionalistički ateizam zatvoren u sebe i agnosticizam koji je otvoren prema potrazi. U tome je suglasan i Massimo Cacciari kada govori o različitim vrstama ateizma. Naspram ideologije i nekih osobitih usmjerenja Gallagher vidi Ratzingerovu teologiju dijalektičkom. Dijalektika se ogleda u kritici znanstvenoga pozitivizma koji pretendira da bude jedini pristup stvarnosti, obezvrjeđujući metafiziku. Još je jedna osobitost u Ratzingerovoj teologiji ateizma. Ona se tiče toga da je mlađi Ratzinger smatrao boljim jedan od nacрта pastoralne konstitucije o Crkvi u suvremenom svijetu od konačnoga teksta jer je taj nacrt smještao pitanje Boga onkraj zona demonstrativne misli, tj. na područje koje se tiče odluke. Takav bi smještaj pitanja o Bogu izbio ateizmu iluziju da posjeduje racionalni i znanstveni karakter (79-100.).

Jedna od blagih Ratzingerovih kritika pastoralnoj konstituciji *Gaudium et spes* jest ta da je zaboravila na negativnu teologiju. U poglavlju o negativnoj teologiji Gallagher i Palasciano tematiziraju tu vrstu teologije polazeći od Augustina, Pseudo-Dionizija, Nikole Kuzanskoga pa sve do suvremenoga mentaliteta koji miješa negativnu teologiju i agnosticizam. Iz toga razloga Gallagher pojašnjava da je negativna teologija oblik agnosticizma, ali u okvirima vjere. Negativna teologija nije izricanje *ne* Bogu, nego jedno veliko *da* Bogu. Ona tomu velikom *da* dodaje jedno *ali*. Negativna teologija sliča agnosticizmu od trenutka

kada unatoč tami vjere nastavlja izgovarati *da* Bogu, što nije slučaj s agnosticizmom. Posve su različita područja u kojima se kreću negativna teologija i agnosticizam. I vjerniku i teologu mora biti jasno da unatoč svojoj objavi Bog ostaje misterij. U svakom slučaju, teologija ne bi trebala počinjati negacijom, nego afirmacijom Boga. U tom smislu pozitivna teologija prethodi negativnoj. Pozitivna teologija podsjeća da čovjek raspolaže jezikom kako bi govorio o Bogu, dok negativna teologija prizva u svijest granice jezika i kategorija kako bi se govorilo o Bogu čiji misterij nadilazi čovjeka (101-109.).

Jedna od suvremenih tema i stvarnosti s kojima će se morati suočiti teologija i s kojima se već suočava jest fenomen novog ateizma koji uzima sve više maha. Dovoljno je pomisliti samo na autore poput S. Harrisa, R. Dawkinsa C. Hitchensa, D. Denta i drugih. Gallagher smatra kako je vjerojatno kulturna kriza vjere doprinijela zamahu novoga ateizma koji je religiju označio *virusom* i koji ne razara pogrešne ideje o Bogu, nego samu ideju Boga. Gallagher je osobito kritičan prema Dawkinsu, kojega cijeni kao znanstvenika, ali koji je s povijesne i teološke točke gledišta itekako pogrešiv. Najveći problem novoga ateizma sastoji se u činjenici što ne dopušta da je stvarnost složenija nego što njegovi zastupnici to misle i tvrde. Odgovor na novi ateizam, barem u talijanskom kontekstu, već je dao Pierangelo Sequeri koji je kritizirao ideju koja polazi od individua, a ne od relacija. I u takovome

polazištu novi ateizam posve je zaboravio na dimenzije afektivnosti i ljepote. Sequeri prigovara i fundamentalnoj teologiji koja se u prošlosti previše usredotočila na racionalnu vjerodostojnost, zaboravljajući da vjera uključuje cijela čovjeka, a osobito njegovu afektivnu dimenziju (111-116.).

Zadnje poglavlje u ovoj iznimno preglednoj, sažetoj i jasnoj knjizi o vjeri, nevjeri, novom ateizmu, kulturnoj situaciji u kojoj se nalazimo i koja nam je prethodila, posvećeno je pitanju pastoralne obnove. U tom kontekstu autori pokušavaju diskusiju vođenu do sada te iznesene prijedloge učiniti dijelom crkvene prakse. Jedna od tema vezanih uz taj pokušaj jest pitanje rasta vjere koje Gallagher pronicljivo analizira i primjenjuje oslanjajući se na američkoga protestantskoga teologa Jamesa Fowlera. Sugovornik mu je u tome pitanju i njemački benediktinski teolog Elmar Salmann koji se potrudio udružiti ljudsko dostojanstvo i kršćansku religiju. U odnosu prema vjeri, prema Salmannu, današnji čovjek živi u latentnom agnosticizmu, jer objekt vjere nikada nije *prisutan* kao drugi objekti. Jedna od oznaka Salmannova razumijevanja vjere jest živost vjere, radije negoli vjerodostojnost. Živost se sastoji u življenju odnosa s Bogom stavom nade i usvajajući novi jezik. Za takvu vjeru potrebno je voditi borbu za unutarnju slobodu kako bismo se učinili paradoksalno ranjivima pred objavom, učeći se stupnjevitom otkrivanju u vjeri (117-124.).

Knjiga Michaela Paula Gallaghera i Gabrielle Palasciana *Credere e non credere. La fragilità della fede nel mondo di oggi* predstavlja dragocjen doprinos temama koje smo spomenuli. Nije riječ o dubinskim istraživanjima, ali jest o dubokim mislima koje daju koordinate u poimanju fenomena nevjere i svih vrsta ateizma kojima smo okruženi. Vjerujemo da je ta knjiga razgovora odličan *vademecum* i sigurna busola u snalaženju s pitanjima ateizma, vjere, kulture i zadaće teologije u tom ambijentu.

Hrvoje Kalem

Marijo VOLAREVIĆ

Žena u obitelji, društvu i Crkvi. Feminizam, rodna ideologija i crkveni nauk

– Glas Koncila, Zagreb, 2018., 252 str.

Knjiga Marija Volarevića *Žena u obitelji, društvu i Crkvi. Feminizam, rodna ideologija i crkveni nauk* u izdanju Glasa Koncila, (prosinac, 2018.) jedna je u nizu rijetkih, ali iznimno značajnih crkvenodruštvenih stimulansa u osvjetljavanju dostojanstva žene u suvremenim okolnostima njezinih različitih ideoloških prikazivanja.

Iako je ravnopravnost muškaraca i žena u većini svijeta zajamčena ustavom, u mnogim (patrijarhalnim, istočnim) zemljama to još uvijek nije u potpunosti zaživjelo. Stoga knjiga kroz devet komplementirajućih cjelina prikazuje povijesnu evoluciju subordiniranoga